

Victor de Laveleye

Victor de Laveleye werd geboren te Brussel op 6 november 1894. Zijn vader, Auguste-Albert, was advocaat; zijn moeder, Emma Lynen, behoorde tot een bekende Antwerpse liberale familie¹. Aan vaderszijde was hij een achterneef van de bekende Luikse hoogleraar Emile de Laveleye.

Met een onderbreking tijdens de twee wereldoorlogen speelde zijn gehele leven zich te Brussel af. Brussel, waarover hij in lyrische bewoordingen kon spreken, zoals hij deed van uit Londen voor de micro van Radio Belgique²: "Bruxelles, mon Bruxelles, je voudrais mettre, dans ce que je te dis ce soir, toute ma ferveur d'exilé pour ma ville natale.

Bruxellois jusqu'à la moelle des os, j'ai grandi dans tes murs.

J'évoque ce soir l'école moyenne de la rue de Dublin, mes camarades avec leur savoureux accent dont, Dieu merci, j'ai gardé quelque chose.

L'Athénée Royal de la rue du Chêne, où un professeur délicieux, M. Colette, nous initiait, émerveillés, à la grâce d'Albert Samain, de Moréas, à la splendeur de Verhaeren.

L'Université de la rue des Sols, avec son Théodore Verhaegen de bronze verdi, ses auditoires qu'assombrissait déjà la masse montante des bétons de la Jonction. Mes maîtres: Pergamény le romantique; Maurice Vauthier, cet athénien du XXe siècle; Félicien Cattier, dont on eût admiré le dynamisme si ce mot avait alors existé; Eugène Hanssens, ce grand logicien du Droit...".

Over zijn jeugd en vormingsjaren weten wij in feite niet veel meer dan wat Victor de Laveleye in deze passage uit zijn herinnering oproept. Zijn studietijd aan de U.L.B. wordt na de kandidaturen onderbroken door W.O. I. Op 20 augustus 1914 verlaat hij Brussel om zich bij het Belgisch leger te voegen. Aan het front doet hij tyfus op, waarvoor hij verpleegd wordt in De Panne en Calais (februari 1915), waarna hij gedurende een maand in Londen verblijft waar zijn moeder naar geëvacueerd was. Het enige vroege document dat het archief bevat is een brief uit Londen aan zijn vader (doc. 1.4.1.), waarin hij de atmosfeer in Londen beschrijft en zijn bewondering uitspreekt voor het flegma waarmee het Engelse volk de oorlog

¹ De Nieuwe Gazet, 19 oktober 1936: "Zijn moeder is de dochter van een van de Antwerpsche liberale voormannen uit de heldhaftige periode: Victor Lynen. Zijn vader stamt uit de steek Ieper-Kortrijk. Deze had als kenspreuk: 'Door Rede Vrede' en was een van de Vlaamsche strijders van een eerste uur". V.d.L. heeft herhaaldelijk de kernspreuk 'Door Rede, Vrede' gebruikt als titel van artikels en toespraken.

² Ici Radio Belgique, Brussel, A. Goemare, 1949, p. 46.

ondergaat. Heeft hij uit die ervaring reeds het onwankelbare vertrouwen opgedaan dat hem ook in de duisterste tijden van W.O. II heeft doen blijven geloven in de uiteindelijke overwinning?

Na dit Londense verblijf keert hij terug naar het front. In 1918 gaat hij over naar de Luchtmacht en behaalt het brevet van piloot, net voor de wapenstilstand wordt getekend.

Na de oorlog beëindigt hij eerst zijn rechtsstudie aan de U.L.B. en laat zich inschrijven bij de balie aan het Hof van Beroep te Brussel (mei 1920). In 1923 trouwt hij met Mej. Renée Hubert; uit dit huwelijk zullen twee kinderen geboren worden, een zoon en een dochter.

Zijn werk aan de balie "où il travaillait dur avec un enthousiasme magnifique et des dégoûts qui ne l'étaient pas moins"³ gaat niet onopgemerkt voorbij. Niemand minder dan Paul Hymans verzekert zich van zijn medewerking in een belangrijk proces voor het Internationaal Gerechtshof in Den Haag, dat zij trouwens glansrijk winnen.

Het is in die periode van de jaren '20 dat de groep "Les Aigles" ontstaat, een vriendenkring van 10 jonge advocaten (Henri Rolin, P.H. Spaak, Charles Nice, Emile Janson, Robert Jones, Jean Renkin, Albert Ghuislain, Albert Chomé, Pierre des Cressonnières en Victor de Laveleye), die elkaar één maal in de maand ontmoeten "dans une chaude atmosphère de camaraderie, échang(eant) les propos les plus passionnées et les plus définitifs sur toutes les questions relatives à leur profession, à la politique et aux arts"⁴.

Aanvankelijk lijkt hij niet direct tot de politiek te zijn aangetrokken, en is het veeleer de sport die hem de nodige afleiding bezorgt van het professionele leven. Hij beoefent ze op

³ Ici Radio Belgique, Préface de P.H. Spaak, p. II.

Over de activiteit van V.d.L. aan de balie getuigt H. Rolin: "Il était entré au barreau en mars 1920 faisant partie de cette joyeuse et turbulente phalange d'anciens combattants qui envahit le Palais de Justice dans les années qui suivirent la première guerre mondiale. Ses amis l'avaient aussitôt envoyé siéger à la Commission du Jeune Barreau que Me Puttemans présidait avec amusement et fierté. Victor de Laveleye n'était pas le moins ardent de ses membres. IL partageait du reste en matière de devoir personnel les conceptions intransigeantes de son patron Me Lefebvre-Giron auquel l'unissait une affection filiale; mais il avait le don rare de pouvoir s'indigner sans amertume ce qui laissait sa bonne humeur inaltérée et sa bienveillance sans éclipse. D'où la sympathie qui ne cessa de l'entourer. Il apportait au barreau des qualités exceptionnelles de dévouement, de travail opiniâtre, d'ordre et de clarté. Il aimait vaincre la difficulté d'un dossier obscur et touffu à débroussailler. Il aimait la variété des problèmes humains de tout ordre que les hasards de la profession livraient à sa curiosité et à sa sensibilité. Il aimait plus encore peut-être le match de la plaidoirie". Journal des Tribunaux, 23.XII.1945, p. 637.

⁴ Ici Radio Belgique, Préface de P.H. Spaak, p. II.

internationaal niveau: kampioen van België (samen met J. Washer) in dubbelspel heren tennis, kapitein van de Belgische nationale ijshockeyploeg, gedurende 19 jaar is hij trouwens voorzitter geweest van de Belgische Hockeyfederatie.

Naar het getuigenis van P.H. Spaak dateert zijn politiek engagement uit 1925. "J'ai gardé de lui un souvenir très précis. C'était en 1925, au lendemain de la victoire électorale du Parti Socialiste et de la défaite des Libéraux. Il n'avait pas, jusque là, pris nettement position dans la lutte politique. Sa générosité naturelle, son désintéressement, sa formation démocratique auraient pu, sans qu'il y avait contradiction dans son esprit, lui faire embrasser la cause des vainqueurs. C'est à cette époque qu'il se déclare publiquement libéral, et qu'il consacra à ceux qui venaient de connaître un dur échec une partie importante de son activité. Il était tout entier dans ce geste"⁵.

In 1926 werd hij gemeenteraadslid van Sint-Gillis. Zijn belangstelling gaat echter zeer duidelijk naar de internationale politiek. Blijkens een beknopte, trouwens louter anekdotische nota (doc. 1.4.2.) heeft hij reeds in 1922 een vergadering van de Volkenbond bijgewoond. Met grote belangstelling volgt hij de werkzaamheden van de Volkenbond en hij publiceert er gedegen artikels over, vooral in Le Soir en Le Flambeau. De archivalia uit die periode bevatten ook een aantal, niet gepubliceerde, uitvoerige studies over internationale politiek en over de Belgische buitenlandse politiek (doc. 1.1. en 1.2.). Over deze onderwerpen houdt hij ook herhaaldelijk voordrachten, o.m. voor de studenten van de U.L.B. Op het Liberaal Congres van 1932 treedt hij op als verslaggever over de buitenlandse politiek. In datzelfde jaar poogt hij voor het eerst een plaats te veroveren op de liberale lijst met het oog op de wetgevende verkiezingen van 27 november 1932. Zijn kandidatuur krijgt de steun van Adolphe Max en Paul Hymans.

In Le Soir van 22 november 1933 publiceert hij een artikel "Peut-on causer avec Hitler?", waardoor een eerste conflict ontstaat rond zijn persoon. Hij had de stelling verdedigd dat het enige alternatief voor een preventieve oorlog tegen Duitsland erin bestond met Hitler te praten. Hij bepaalde de voorwaarden voor een dergelijk gesprek (onderhandelen in samenwerking met de bevriende naties; parallel voortzetten van de ontwapeningsbesprekingen te Genève) en wat hij beschouwt als "concessions raisonnables"

⁵ Ibid., pp. III.

(teruggave van het Saargebied na referendum; internationaal condominium, met medewerking van Duitsland, over de mandaatgebieden; plechtige verklaring waardoor art. 231 van het Verdrag van Versailles m.b.t. de schuld aan W.O. I wordt herzien).

Het bewuste artikel had aanleiding gegeven tot een aantal bitsige reacties, vnl. van de Nation Belge, zowel als tot instemming, o.m. van J. Destrée, Helbig de Balzac en van het Leuvense studentenblad L'Avant-Garde. Maar bij de redactie en bepaalde geldschietters van Le Flambeau was het in het verkeerde keelgat geschoten en wou men van hem niet meer weten als hoofdredacteur. Vooral J. Pirenne en Henri en Charles Grégoire schijnen daarbij de hoofdrol te hebben gespeeld (doc. 1.4.7.). Ondanks het verzet van o.m. Max Léo Gérard werd Victor de Laveleye tot ontslag als hoofdredacteur gedwongen. Naar buiten toe werd hij echter niet expliciet afgekeurd. Ook aan zijn medewerking aan Le Soir werd enkele maanden later een einde gesteld.

Na dit incident wordt het blijkbaar een beetje stil rond Victor de Laveleye. Toch is het op hem dat D. Ryelandt, kabinetschef van Hubert Pierlot, die toen minister van Binnenlandse Zaken was, in maart 1933 beroep doet om, ten behoeve van de pas aangetreden Leopold III, een nota op te stellen over de Liberale Partij. De synthese-nota van de Laveleye (doc. 1.5.4.) geeft in vier punten - Organisation / Dirigeants / Infrastructure / Programme - een zakelijk en realistisch beeld van de partij op dat ogenblik. Onder het punt "Infrastructure" schetst hij een beknopte sociologie van het liberale electoraat, met de verschillen tussen de grote steden en het platteland enerzijds, Vlaanderen, Wallonië en Brussel anderzijds en van de politieke implicaties vandien.

Ongeveer op hetzelfde tijdstip schrijft hij een artikel "L'Opinion belge et quelques problèmes de notre époque" (doc. 1.3.8.), dat bestemd is voor een Oostenrijks tijdschrift o.l.v. Prins Charles de Rohan die hij te Brussel ontmoet had en die hij in een nota van 6 april 1934 (doc. 1.4.10.) als een fascist bestempelt.

In een eerste deel van dit artikel wil hij de buitenlandse lezer de illusie ontnemen dat, ondanks de kritiek die er bestaat op de werking van de parlementaire democratie in ons land en ondanks het besef van de noodzaak van een aantal hervormingen, de basisbeginselen zelf waarop het regime berust in het gedrang zouden worden gebracht. Met uitzondering van de communisten en de "frontisten" blijven alle politieke partijen voorstander van de parlementaire democratie. Vooral intellectuelen staan vijandig tegenover het fascisme en al wat er naar zweemt. Het fascisme beantwoordt niet aan het Belgisch temperament. Bovendien

zou een autoritaire Staat het samengaan van Vlamingen en Walen in eenzelfde land uiteindelijk onmogelijk maken, daar het samenleven van beide gemeenschappen slechts mogelijk is "grâce à un esprit de concessions mutuelles librement discutées".

Dit alles betekent niet dat de corporatistische gedachte geen aanhang zou hebben. Dit is voornamelijk het geval in het milieu van de jonge intellectuelen uit de katholieke bourgeoisie. Maar zelfs bij de adepten van die strekking denkt volgens Victor de Laveleye niemand eraan om de bestaande politieke organisatie van het land te vervangen door een corporatistische. De eventueel in het leven te roepen corporatistische organisaties zouden een louter adviserende bevoegdheid krijgen toebedeeld, terwijl de uiteindelijke beslissingsmacht bij het parlement zou blijven. Hoewel hij argwanend staat tegenover elke vorm van delegatie van wetgevende bevoegdheid van het parlement ziet hij hierin "une expérience à tenter, avec prudence certes, pour 'décongestionner' le Parlement". Er bestaat volgens hem geen kans dat men verder zou gaan.

Een tweede deel is gewijd aan de zorgwekkende economische toestand van België en een kritische bespreking van het Plan De Man. Een derde deel bespreekt de internationale situatie van België waar, na het aan de macht komen van Hitler en de herbewapening van Duitsland, de vrees voor een nieuwe invasie steeds groter wordt. Zo een beperkte herbewapening van Duitsland kan overwogen worden of niet meer tegen te houden is zonder oorlog, dan moet deze gecompenseerd worden door veiligheidsgaranties voor België, waarbij in ieder geval, naast Frankrijk, ook Groot-Brittannië zich ten volle dient te engageren. België kan een bemiddelende rol spelen om de standpunten van Parijs en Londen inzake ontwapening en wederzijdse bijstand in geval van agressie nader tot elkaar te brengen.

De standpunten die Victor de Laveleye in deze bijdrage inneemt stemmen grotendeels overeen met de officiële partijlijn van dat ogenblik (V.d.L. zou op 24 mei 1936 voor het eerst plaatsvervangend volksvertegenwoordiger worden).

Hoe stond hij op dat moment tegenover de Liberale Partij, die door haar permanente regeringsdeelname programmatisch erg verwaterd was? Met zekerheid weten wij het niet. Er bevindt zich in de archivalia een ongedateerd, ongesigneerd stuk "Projet de création d'un Parti Libéral Indépendant" (doc. 1.5.7.). Uit de inhoud valt op te maken dat het gesitueerd kan

worden in de periode 1935-36⁶. Zo het al niet van de hand van Victor de Laveleye zelf is - sommige toespelingen maken zijn auteurschap beslist niet onwaarschijnlijk⁷ - dan komt het ongetwijfeld uit de kring van de anti-rexistische "jonge turken" die uitermate kritisch stonden tegenover de werking van de gescleroseerde Liberale Partij in 't algemeen en tegenover het adderkluwen van de Brusselse federatie in het bijzonder. Er is in dit document sprake van "l'atmosphère irrespirable du parti libéral actuel, particulièrement à Bruxelles", van "l'écrasement des personnalités de valeur au profit de tribuns de club sans jugement politique et quelquefois sans moralité" ..., van "la tutelle des gueulars de l'ancienne Fédération libérale de Bruxelles", enz.

Er wordt voorgesteld een nieuwe partij op te richten; daarvoor wordt echter de medewerking van "personnalités de premier plan" onontbeerlijk geacht; deze zouden moeten omringd worden door een aantal jongeren. De voorkeur van de auteur gaat niet naar de benaming "Parti National", zoals reeds vanaf 1928 door sommigen werd voorgesteld⁸, maar naar "Parti Unioniste". Wat het programma betreft, ziet de auteur twee moeilijkheden:

1. "l'attitude à prendre à l'égard du cléricalisme". Hier zou de nieuwe partij als basisprincipe moeten nemen "une très large tolérance de manière à ouvrir véritablement ses rangs aux catholiques";
2. het sociaal-economisch programma: hier moet verhinderd worden dat de partij wordt gedomineerd door conservatieve industriëlen; de oude laissez-faire-doctrine kan niet langer gehandhaafd worden.

Dit gedachtengoed is beslist niet vreemd aan datgene wat Victor de Laveleye, eenmaal hij op 16 oktober 1936 tot voorzitter van de Liberale Partij werd verkozen, in verschillende van zijn

⁶ Cfr. p. 3 van dit document: "Observation finale: Il y aurait intérêt à ce que le nouveau parti soit à pied d'œuvre en temps utile pour avoir déjà pris sérieusement corps devant l'opinion publique avant l'élection communale [bedoeld zijn de gemeenteraadsverkiezingen van 16 oktober 1938]. Il faut s'attendre à un grand effort des rexistes dans l'agglomération bruxelloise et cet effort peut être considérablement contrecarré par l'apparition d'un parti nouveau s'adressant à la bourgeoisie raisonnable".

⁷ De partij zou over een eigen dagblad moeten beschikken. "Mes préférences iraient à L'Etoile Belge" zegt de auteur. V.d.L. was regelmatig medewerker aan L'Etoile Belge.

⁸ Cfr. Adriaan Verhulst en Hervé Hasquin, Het Liberalisme in België. Tweehonderd jaar geschiedenis, Brussel, 1989, p. 252 e.v.; ook R. Godding, De Liberale Partij, "nationale" Partij, in: De Vlaamsche Gids van 6 maart 1935.

toespraken heeft verdedigd, maar dan binnen de bestaande Liberale Partij. Ook later nog zal hij afstand nemen van degenen die een nieuwe partij wilden oprichten (cfr. doc. 1.5.8.).

Zijn verkiezing tot voorzitter van de partij werd zowel door de jongeren als door de liberale pers zeer gunstig onthaald. Het voorzitterschap van de Laveleye, dat slechts 6 maanden heeft geduurd, heeft vooral in het teken gestaan van zijn uiterst felle campagne tegen REX en zijn luidruchtige leider Léon Degrelle. In die zes maanden sprak Victor de Laveleye, soms in woelige omstandigheden en zonder zichzelf te ontzien, op niet minder dan 56 plaatsen (doc. 1.6.56.), zowel in Vlaanderen, Wallonië als Brussel over het thema "Ni Rex, ni Moscou". Met overtuiging verdedigde hij loyaal het beleid van de driepartijenregering Van Zeeland, en hij mag dan ook beschouwd worden als een van de belangrijkste architecten van de overweldigende overwinning die Van Zeeland behaalde bij de door Degrelle uitgelokte tussentijdse verkiezing van 11 april 1937.

Zijn anti-rexistische campagne had hem heel wat krediet bezorgd in de liberale rangen en ook daarbuiten. Zijn voorzitterschap is uiteraard te kort geweest om de oude Liberale Partij zowel op organisatorisch als op ideologisch gebied grondig te vernieuwen, te meer daar hij zozeer was opgeslorpt door de strijd tegen Rex. Toch heeft hij gepoogd een aanzet te geven tot deze vernieuwing. Jongeren kregen meer kans in de partij. Zijn verdediging van de driepartijenregering berustte niet enkel op het feit dat deze praktisch onvermijdelijk was geworden na de verkiezingen van 24 mei 1936: in de Liberale Partij zag hij ook de mogelijke kern van een politieke hergroepering rondom een centrumpartij waarbij een deel van de katholieken zowel als van de socialistische opinie zich zou kunnen aansluiten, en die een alternatief zou vormen voor een "volksfront", waar hij wegens zijn anti-communisme fel tegen gekant was. Daartoe leek hij bereid om t.a.v. de katholieken zekere toegevingen te doen i.v.m. de subsidiëring van het vrij onderwijs, iets wat toen niet onverdeeld op instemming van de volledige liberale achterban kon rekenen; het wantrouwen van diezelfde achterban tegenover de socialisten trachtte hij te ondervangen door te wijzen op de evolutie naar een gematigd reformisme die het Belgisch socialisme, of althans een groot deel ervan, in de jaren '30 had ondergaan. Op sociaal-economisch gebied stelde hij zich "linkser" op dan sommige geldschietters van de Liberale Partij lief was. Ook ten aanzien van de Vlaamse verzuchtingen toonde hij meer begrip dan traditioneel het geval was in de Liberale Partij.

Was hij voorstander van de idee van een Nationale Partij, die toentertijd beslist niet alleen in de liberale rangen een zekere aanhang had⁹? Een en ander lijkt daar wel op te wijzen, en misschien heeft de overwinning van Van Zeeland op 11 april 1937 hem de mogelijkheid daarvan te optimistisch doen inschatten. Wellicht ligt dit aan de basis van de voor hem bijna fataal geworden vergissing die hij na deze verkiezingen beging, toen de liberale minister van Justitie F. Bovesse ontslag nam om gouverneur van de provincie Namen te worden. Op 1 maart had hij te Bouillon tijdens een liberale meeting nog verklaard: "La majorité gouvernementale reste solide. Le départ de M. Bovesse ne provoquera ni heurts ni remous" (doc. 1.6.46.). Het zou helemaal anders aflopen...

Bij de regeling voor de opvolging van Bovesse stond de Liberale Partij eigenlijk voor twee problemen:

1. de keuze van de persoon die Bovesse zou vervangen;
2. het standpunt dat de partij moest innemen t.a.v. het regeringsontwerp inzake amnestie dat Bovesse mede-ondertekend had, echter zonder de partij te raadplegen en tot groot ongenoegen vooral van de Brusselse en Waalse liberalen. De eigenlijke reden van het ontslag van Bovesse was immers waarschijnlijk het feit dat hem gebleken was op welke tegenstand het amnestie-ontwerp bij zijn partijgenoten stuitte.

De liberale linkerkzijde stond op het standpunt dat Bovesse moest vervangen worden door een Waals liberaal parlementair; haar voorkeur ging naar de wallingant Jennissen. Vanaf januari 1936 reeds hadden discreten besprekingen tussen Van Zeeland en de liberale partijtop plaats. Victor de Laveleye verklaarde later, zonder dat hij door de andere liberale onderhandelaars werd tegengesproken, dat hij toen de kandidatuur van Jenissen naar voor had geschoven. Blijkbaar voelde Van Zeeland niets voor deze kandidatuur, want op 24 februari 1937 (cfr. doc. 1.6.45.) liet hij aan Max en Dierckx weten dat hij een beslissing zou nemen, zonder nog verder de liberalen te raadplegen. Waarschijnlijk heeft hij tijdens dit gesprek de naam van P.E. Janson laten vallen. Max raadt de Laveleye aan Janson mede te delen dat "son acceptation déclânerait une violente opposition du parti libéral et pourrait entraîner une crise générale". Tijdens een gesprek diezelfde dag geeft Janson aan Victor de Laveleye de formele

⁹ Cfr. Mieke Claeys-Van Haegendoren, *25 jaar Belgisch Socialisme*, Antwerpen, 1967, p. 381; E. Gerard, *De Katholieke Partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, 1985, p. 463 e.v.; H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging*, Antwerpen, 1969, IV, p. 28-36.

verzekering dat hij zou weigeren indien hij werd aangezocht. Op 25 februari heeft de Laveleye een nieuw gesprek met Max, die hem meedeelt dat hij van oordeel is dat ook Hymans zou weigeren. Samen besluiten ze Van Zeeland te verzoeken een poging aan te wenden om Gillon te overtuigen.

Na de verkiezingen van 11 april heeft Van Zeeland zowel Gillon als Hymans als Janson de portefeuille aangeboden. Tevergeefs. Al deze weigeringen hadden te maken met het amnestievraagstuk. Onder druk van de Vlaamse opinie was Van Zeeland verplicht hier een oplossing aan te geven; er waren trouwens in het parlement reeds voorstellen neergelegd die verder gingen dan het regeringsontwerp en die ook de zgn. administratieve amnestie (de wederopneming van veroordeelde activistische ambtenaren) voorzagen. Volgens het verslag dat Dierckx¹⁰ uitbracht op de vergadering van de liberale Federatie van Brussel zou Van Zeeland aanvankelijk tijdens de eerste besprekingen gezegd hebben: "Il est bien entendu que le continuateur de M. Bovesse doit être son continuateur intégral, notamment quant au projet.." (bedoeld is uiteraard het amnestie-ontwerp). Dit plaatste de liberale onderhandelaars in een uitermate moeilijke positie. Enerzijds eisten zij de portefeuille van Justitie op, anderzijds zou elke liberaal die het amnestie-ontwerp verdedigde door de fracties gedesavoueed worden. De verschillende weigeringen die Van Zeeland opliep deden hem inzien dat hij zou moeten inbinden m.b.t. het engagement van een liberaal opvolger van Bovesse t.a.v. het amnestie-ontwerp. Steeds volgens Dierckx heeft Van Zeeland toen aanvaard "que les groupes libéraux de la Chambre et du Sénat étaient déliés de toute obligation de soutien gouvernemental dans cette question", en dat "le ministre à nommer aurait toute liberté pour agir selon sa conscience et pourrait donner sa démission si le gouvernement prenait une attitude contraire à sa conscience". Nadat op die manier de kwestie van het liberaal engagement t.a.v. het amnestievraagstuk geregeld was, bleef nog het probleem van de keuze van de persoon. De liberale onderhandelaars - Max, Dierckx en de Laveleye - hadden opdracht de kandidatuur van een parlementair te verdedigen. Een andere oplossing zou immers tot gevolg hebben dat er van de drie liberale ministers slechts één parlementair zou zijn. Van Zeeland zou toen gezegd hebben: "Je considère qu'un député suppléant, président de son parti et mêlé étroitement à la politique, est un parlementaire" (dixit Victor de Laveleye)¹¹. De Laveleye heeft toen op zijn eigen verantwoordelijkheid de

¹⁰ Zie uitvoerig verslag van de vergadering van de Liberale Federatie Brussel in La Flandre Libérale van 1 mei 1937.

¹¹ Zie verslag van de vergadering van de Liberale Landsraad in La Flandre Libérale van 3-4 mei 1937.

portefeuille aanvaard. Onmiddellijk na zijn benoeming verklaarde hij voor de pers: "La question de l'amnestie n'est qu'un problème parmi les autres. Elle viendra à son heure; je l'étudierai sous ses divers aspects et j'y conformerai mon attitude. Il me paraît d'ailleurs que le simple bon sens oblige chacun à attendre le résultat de la discussion au Parlement".

Welke zijn de motieven van Van Zeeland geweest bij zijn keuze van Victor de Laveleye voor de portefeuille van Justitie? Was hij van oordeel dat hij tegenover de Laveleye een geste moest doen uit dank voor de bijdrage die deze had geleverd voor zijn overwinning op Rex? Of reikten zijn bedoelingen verder en wou hij bewust de liberalen die voor hem lastige regeringspartners waren in moeilijkheden brengen? Of zag hij in de Laveleye iemand die gewonnen was voor de idee van een "nationale" partij? Al deze veronderstellingen zijn toen in de liberale pers geopperd¹².

Hoe dan ook, de aanvaarding van de portefeuille door Victor de Laveleye veroorzaakte in ieder geval een enorme heibel in de Liberale Partij. De Laveleye werd ter verantwoording geroepen, eerst door de Brusselse Federatie en vervolgens door de Landsraad van de partij. Zijn verdediging was volgens vele commentatoren weliswaar kranig, maar niet zeer handig, op bepaalde momenten zelfs enigszins uitdagend ten opzichte van sommige "gueulards". De Waalse critici die zich bekloegen over de ondervertegenwoordiging van de Walen slingerde hij naar het hoofd dat de Vlamingen het zo lang hadden moeten stellen zonder vertegenwoordiging in de regering, terwijl hij de schuld voor het activisme toeschreef aan het onbegrip van de frankofonen voor de gewettigde verzuchtingen van de Vlaamse Beweging. Ondanks het feit dat Paul Hymans al zijn gewicht in de schaal wierp om de Laveleye te verdedigen, werd slechts met een zeer kleine meerderheid een motie verworpen die hem tot aftreden wou dwingen; met quasi unanimitéit werd elke toegeving inzake amnestie verworpen.

Tijdens de Kamerzitting van 11 mei 1937 volgde nog een voor Victor de Laveleye eerder pijnlijke drievoudige interpellatie gericht tot de eerste-minister "over de omstandigheden waarin de laatste wijziging van de regering was tot stand gekomen"; ook zijn partijgenoten Van Glabbeke en Janssens lieten zich hierbij niet onbetuigd en enkel Paul Hymans zegde enkele woorden te zijner verdediging.

¹² Zie perscommentaren over deze gebeurtenissen in La Flandre Libérale, De Nieuwe Gazet, Het Laatste Nieuws, begin mei 1937, Liberaal Archief, dossier Victor de Laveleye.

Het ministerschap van de Laveleye kon dus bezwaarlijk in ongunstiger omstandigheden beginnen. Nauwelijks een week na de interpellaties werd het amnestiedebat aangevat, dat, ingevolge allerlei betogingen zowel pro als contra amnestie, in een zeer gespannen atmosfeer verliep en zowel in de Kamer als in de Senaat de passies hoog deed opblazen. Victor de Laveleye is in die parlementaire debatten slechts een paar keer tussenbeide gekomen, en dan nog in hoofdzaak om de technische-juridische betekenis van het ontwerp toe te lichten. Het regeringsstandpunt, waarmee hij zich volledig solidair verklaarde, werd door Van Zeeland zelf verdedigd. Alle liberale sprekers - op de Antwerpse volksvertegenwoordiger Boeckx en senator Vanderpoorten na - namen, soms in emotionele tussenkomsten, scherp stelling tegen het regeringsontwerp en vrijwel de gehele liberale fractie van Kamer en Senaat heeft uiteindelijk ook tegengestemd. Het was in de loop der debatten ook duidelijk geworden dat de goedkeuring van de amnestiewet geen einde zou stellen aan de agitatie. Victor de Laveleye moest dit trouwens aan den lijve ondervinden, toen het herhaaldelijk tot handtastelijkheden tegen zijn persoon kwam. Zijn positie werd feitelijk onhoudbaar, zodat hij uiteindelijk ontslag nam als minister. Hij werd in juli 1937 opgevolgd door de Waalse liberaal Maistriau.

De discussies rondom zijn aanvaarding van de ministerportefeuille en zijn verdediging van de amnestiewet hadden zijn prestige in de partij zwaar aangetast. Sommigen verklaarden hem politiek dood. Hoewel gedesavoueed door de overgrote meerderheid van zijn partijgenoten bleef hij zich echter loyaal en waardig gedragen tegenover de partij. Bij de wetgevende verkiezingen van 2 april 1939 werd hij tot volksvertegenwoordiger verkozen. Voor 1939 en 1940 was hij verslaggever over de begroting van Justitie.

Bij de Duitse inval in België wil Victor de Laveleye zich bij het leger voegen, doch dit wordt geweigerd. Hij volgt dan de Belgische regering op haar terugtocht achtereenvolgens naar Oostende, St.-Adresse en Poitiers. Hij was aanwezig in Limoges en heeft daar gestemd voor de voortzetting van de oorlog. "J'ai vivement regretté dès ce moment que le roi ait estimé devoir rester en Belgique. Je prévoyais que cela nous amènerait d'énormes difficultés dans l'avenir" (doc. 2.4.10.) zegt hij hierover later.

Na de ineenstorting van Frankrijk heeft hij zonder aarzelen geprobeerd Engeland te bereiken. Hij liet de Belgische regering, die hij tevergeefs had geprobeerd te overtuigen om

naar Engeland te gaan, op 21 juni 1940 te Perpignan achter¹³ en kon met een Belgisch piloot Port-Vendres bereiken, waar Engelse boten Tsjechische en Poolse militairen kwamen ophalen. Met de Apapa bereikt hij, via Gibraltar en San Sebastian, na twee weken Liverpool, van waar hij zich onmiddellijk naar Londen begeeft. Hij komt er aan op 7 juli 1940¹⁴.

Daar was zopas de regering Huysmans-Jaspar gevormd maar was inmiddels ook minister De Vleeschauwer gearriveerd, die trachtte te voorkomen dat de Engelsen deze regering zouden erkennen.

Victor de Laveleye kwam dus onmiddellijk in die tweestrijd terecht. Het lijkt weinig twijfel dat hij behoorde tot degenen die niet veel hoop koesterden dat de Belgische ministers die in Frankrijk waren gebleven nog naar Engeland zouden overkomen. Op 12 juli heeft hij, samen met Julius Hoste, een gesprek met De Vleeschauwer die hun een telegram van Gutt, gedateerd 10 juli, voorleest, waaruit blijkt dat de regering Pierlot "a pris contract avec Bruxelles mais ce contract a été décevant. Nous supposons que les ministres ont essayé d'amener le Roi à négocier avec les Allemands leur retour en Belgique ainsi que celui de la population belge et de la troupe. Le roi se sera dérobé et aura décliné cette mission. On le comprend sans peine" noteert hij hierbij (doc. 2.1.7.)¹⁵.

In de archivalia bevindt zich (doc. 2.1.8.) in typoscript een copie van een ontwerp van brief, gedateerd 19 juli, uitgaande van Belgische parlementairen en gericht aan een Engels minister, waarin gevraagd wordt:

¹³ M.H. Jaspar, Souvenirs sans Retouche, Parijs, 1968, p. 418; Liberaal Archief, Archivalia Arthur Vanderpoorten, Dagboek Matagne: "Vendredi 21 juin. C'est ce 21 juin que Victor de Laveleye prend congé de la famille Vanderpoorten et se rend en Angleterre, directement de Perpignan"; zie ook doc. 2.5.12.

¹⁴ H. Balthazar en J. Gotovitch, C. Huysmans in Londen, Antwerpen, 1978, p. 256.

¹⁵ Over dit contact met "Brussel" noteert Matagne in zijn dagboek op datum 8 juli: "Conseil à 9h ½. Audition de Berryer et de Goffaux. Ils font rapport sur leur séjour à Bruxelles et leurs conversations... Nous nous étonnons de ce que Berryer demande, sur la fin de la séance, à être entendu une deuxième fois. Il paraît que MM Wodon et Frédéricq auraient déclaré que le gouvernement Pierlot manquait, à présent, de base; qu'il est sans consistance; qu'il tombera de lui-même! On est étonné, dit Berryer, que le Gouvernement n'ait pas répondu à la note du 5 juin (documents de Berne).

Mais Berryer lui-même n'a jamais dit, en remettant les documents, le 5 juin, qu'il y avait une réponse attendue. Et que dit-on de notre offre de démission? 'On ne répond pas'". Liberaal Archief, Archivalia Arthur Vanderpoorten, Dagboek Matagne.

1. que le gouvernement de sa Majesté considère comme définitivement acquis qu'il n'y a plus lieu d'attendre l'arrivée du Cabinet Pierlot ni à s'embarrasser plus longtemps des faits et gestes de ce Cabinet;

2. que le gouvernement de Sa Majesté exprime le désir de voir se constituer un Comité National belge groupant des personnalités représentatives, Comité que le gouvernement de Sa Majesté reconnaîtra comme qualifié pour organiser les forces morales et matérielles dont dispose encore la Belgique."

In dit typoscript, dat niet gesigneerd is, en waarvan de opsteller ons onbekend is, zijn op twee plaatsten in handschrift van Victor de Laveleye correcties aangebracht. Waar in de originele tekst staat "Très heureusement M. De Vleeschauwer, ministre des Colonies, est venu à Londres..." verbetert Victor de Laveleye "Très heureusement deux ministres belges, M. De Vleeschauwer, Min. des Colonies et M. Jaspar, min. de la S.P.". En verder "Pour accomplir ces diverses tâches l'autorité de Monsieur le Ministre De Vleeschauwer est certes précieuse ..." waar Victor de Laveleye van maakt "l'autorité de M. les ministres De Vleeschauwer et Jaspar est certes précieuse".

Enkele regels verder voegt hij aan het origineel een zin toe, die luidt "En ce qui le concerne M. Jaspar est entièrement d'accord avec nos vues exprimées dans la pte lettre". Het is dus duidelijk dat Victor de Laveleye Jaspar, van wie de Engelsen toen reeds enigszins afstand hadden genomen, verder blijft steunen¹⁶.

Op 20 juli heeft hij een onderhoud met Sir Edward Grigg (doc. 2.1.9.) van het War Office, waarin hij verklaart bereid te zijn "à m'occuper de lever une troupe belge pour continuer la lutte aux côtés de l'Angleterre". Grigg is echter van oordeel dat nog moet gewacht worden op een definitieve beslissing van de regering Pierlot.

In de archivalia bevindt zich verder een tekst (Doc. 18 van H. Balthazar & J. Gotovitch, C. Huysmans in Londen) die een oproep van de Belgische parlementairen in Londen bevat gericht aan Pierlot met het dringend verzoek naar Londen over te komen; Huysmans zou deze tekst tijdens zijn onderhoud met R.A. Butler afgeven. Victor de Laveleye

¹⁶ Ook bij zijn eerste contact met Pierlot en Spaak, op 25 oktober 1940, zal V.d.L. nog de verdediging op zich nemen van Jaspar wiens "présence à Londres a, à certain moment, sauvé le crédit de la Belgique. Rien à faire, les ministres sont décidés à maintenir la révocation" (doc. 2.1.24.).

noteert hierbij "Projet établi le 25 juillet 40, jamais envoyé". Hij zal echter de brief voorlezen aan de Belgische ambassadeur, wanneer hij op 3 augustus het ultimatum-telegram aan Pierlot gaat afgeven dat door hem is opgesteld.

Op 7 augustus stelt hij een "Note sur la question belge" op (doc. 2.1.12 en 2.1.13) die begint met de zin "S'il était définitivement acquis que le gouvernement Pierlot refuse ou s'abstient de venir en Angleterre, la nécessité de la création d'un organisme représentant la Belgique et reconnu comme tel, s'imposerait". Over De Vleeschauwer zegt hij hierin: "Son mandat ne concerne que le Congo et il ne peut effectivement régler tous les problèmes en suspens ni conserver un contact efficace est constant avec le gouvernement britannique en errant entre l'Angleterre, la péninsule ibérique et le Congo".

Welke is, in het licht van deze feiten, de betekenis van een uitlating van Max Buset in een brief van 4 augustus 1940 aan C. Huysmans¹⁷, waarin deze aan Huysmans aanraadt "(de) jouer nous-mêmes la carte catholique, que de Laveleye manoeuvre contre toi, avec des chances de succès grandissants"?

In de archivalia van Victor de Laveleye is er niets te vinden dat deze bewering staaft; het tegendeel lijkt ons waarschijnlijk. Om welke katholieke zou het hier kunnen gaan? De Belgische ambassadeur de Cartier de Marchienne? De Vleeschauwer? Noch het een noch het ander lijkt ons waarschijnlijk. De Vleeschauwer had hij tijdens zijn overtocht met de Apapa in San Sebastian ontmoet¹⁸ en hij wist dat deze toen geen mandaat en ook blijkbaar niet de

¹⁷ H. Balthazar en J. Gotovitch, op.cit., doc. 20, p. 39.

¹⁸ In een brief aan Hislaire van 5 dec. 1942 (doc. 2.5.12.) zegt hij hierover: "M. de Vl., il est vrai, franchit la frontière espagnole le 18 juin 1940, avec un "moral" meilleur que celui de ses collègues. Je l'ai vu pendant deux jours à St. Sébastin. Mais lui non plus n'avait à ce moment ni mandat ni intention d'aller en Angleterre. Se préoccupant légitimement du sort de la Colonie, il n'avait obtenu de ses collègues qu'à son titre de Ministre des Colonies on substituât le titre "administratif" d'Administrateur Général des Colonies. Pourquoi? Parce que, par ce très naïf subterfuge, on espérait que M. De Vleeschauwer pourrait s'établir à Lisbonne et de là "administrer" le Congo. Je lui dis immédiatement qu'il n'en serait pas question, et qu'il n'y avait pour lui que deux solutions: l'Angleterre ou le Congo.

Quand M. De Vleeschauwer est arrivé à Lisbonne avec un Etat-Major de fonctionnaires, il n'a même pas réussi à se faire recevoir par le ministre portugais des Colonies. On voulait ignorer sa présence, mais on fit immédiatement comprendre à notre Ministre à Lisbonne, le comte de Lichtervelde, qu'il n'était pas question pour le Ministre des Colonies de résider à Lisbonne et d'administrer de là le Congo. C'est alors que, principalement sur les instances de Max Horn, il s'est rendu en Angleterre, vers le 8 juillet, c'est-à-dire trois semaines après l'armistice français". (In werkelijkheid kwam De Vleeschauwer te Londen aan op 4 juli, J. Stengers, Aux origines de la question royale. Léopold III et le Gouvernement).

intentie had om naar Londen te gaan (doc. 2.5.12.). Hij had zijn twijfels over het gevolg dat Pierlot zou geven aan het gesprek dat De Vleeschauwer met hem zou hebben aan de Spaanse grens¹⁹. In de archivalia is verder geen spoor te vinden van contacten met de Cartier de Marchienne behalve de hierboven vermelde ontmoeting van 3 augustus.

Welk motief zou Victor de Laveleye bovendien kunnen gehad hebben om tegen Huysmans te manoevreren? Deze had toch in zijn gesprek met Butler op 26 juni zes namen gesuggereerd om deel uit te maken van een "National Committee" of een "Provisional Government"; die lijst omvatte vier liberalen (Dens, Jaspas, de Laveleye en Hoste) en twee socialistes (Wauters en Huysmans); katholieken waren toen in Londen niet beschikbaar. Heeft Buset hier geen sporen gezien?

Wat van dit alles moge zijn, de terugkeer van De Vleeschauwer op 8 augustus, ditmaal vergezeld door Gutt, schied een nieuwe toestand. Blijkens een aantekening die Victor de Laveleye maakt op 13 augustus (doc. 2.1.15.) moeten zij aanvankelijk de indruk hebben gegeven dat Jaspas voor hen niet definitief "irrecuperabel" was. Op 1 oktober wordt echter

¹⁹ Niet ten onrechte, zoals blijkt uit het Dagboek Matagne, waar hij na het onderhoud Pierlot-Spaak-Gutt-De Vleeschauwer, noteert op: "8.8.40. M. Baudoin déclare que, sur ordre des Allemands, l'or belge à la Banque de France est bloqué... Et Spaak de nous dire: 'L'heure est venue pour nous de cesser nos fonctions. Nous avons un motif sérieux. Si nous ne saisissons pas cette occasion vous verrez que le jour viendra où nous recevrons la visite d'un officier de la sûreté qui, au nom du Gouvernement français, nous ordonnera de nous séparer. D'ailleurs, M. Baudoin m'a fait part de ce que les Ambassades et Légations des pays occupés par les Allemands vont, l'un de ces jours, disparaître par ordre. Préparons donc un manifeste aux Belges pour les avertir de la cessation de nos fonctions.'

12.8.40: Entrevue Spaak-Baudoin. M. Baudoin se déclare d'autant plus satisfait de recevoir Spaak qu'il a une nouvelle à lui communiquer, nouvelle peu agréable: il s'agit de la suppression de l'Ambassade de Belgique auprès du Gouvernement de Vichy, suite à une décision prise par la Commission d'Armistice.

Spaak riposte: Je venais vous faire part de ce que le Gouvernement belge a décidé de cesser ses fonctions... Pour gouverner, ajoute Spaak, je suis décidé à me rendre aux Etats-Unis pour y trouver du ravitaillement pour mon pays. J'accompagnerai le Premier Ministre.

14.8.40. Départ, pour Bruxelles, de Hannecart qui accepte la mission d'aller expliquer la position actuelle du Gouvernement belge. Nous le chargeons d'exposer la situation qui nous est faite en France et de dire que nous sommes prêts à remettre notre démission, si l'on juge, à Bruxelles, que celle-ci est souhaitable pour la facilité de la tâche du Roi.

21.8.40. Spaak se déclare résolu à partir pour les Etats-Unis, mais non pour l'Angleterre.

M. Pierlot déclare qu'il est décidé à quitter le sol français et à rejoindre Gutt et De Vleeschauwer, par exemple, pour renforcer leur action et faire que les parlementaires belges ne constituent pas à Londres leur fameux Comité National.

M. Spaak déclare: 'Je ne veux pas aller en Angleterre pour deux raisons: la première, c'est que je refuse de m'associer à la détermination que semble se faire jour là bas, de lever une armée combattante. Que les volontaires se constituent, soit, mais nous n'avons pas le droit, à l'heure où nous sommes, d'obliger les gens de tel à tel âge à reconstituer une légion belge de combattants pour compte de l'Angleterre.

La deuxième raison, c'est que je ne veux pas avoir l'air d'approuver le politique économique de Churchill, politique qui consiste à affamer nos compatriotes restés ou rentrés en Belgique. Je veux au contraire aller plaider leur cause aux Etats-Unis.

Je mets le Premier-Ministre en garde contre ceci: en Angleterre, au bout de quinze jours, nous serons les prisonniers de Churchill et nous pourrions dire ou faire que ce qu'il commandera.

een officiële regering gevormd met De Vleeschauer en Gutt, die onder elkaar alle ministerposten verdelen, met uitsluiting van Jaspar. Dit lokt een hevige reactie uit van al de Belgische parlementairen²⁰. Wanneer op 22 oktober Pierlot en Spaak in Londen aankomen, dan weigeren zij ondanks Engelse druk elke uitbreiding van de regering, waarin, behalve Spaak, geen socialist en de liberalen evenmin vertegenwoordigd zijn²¹. Voorlopig was hiermee de strijd om de vertegenwoordiging van België beslecht. Het is o.i. duidelijk dat Victor de Laveleye ondubbelzinnig de zijde had gekozen van Huysmans en Jaspar. Na de overkomst van Pierlot en Spaak heeft hij zich - ondanks de kritische bedenkingen die hij had zowel tegenover hun aarzelende houding in Frankrijk als tegenover hun weigering om de regering uit te breiden - loyaal gedragen tegenover deze regering.

Zijn werkterrein bij uitstek in Londen zou Radio Belgique worden. Reeds eind juli-begin augustus ontmoet hij in Londen de gewezen persattaché van de Britse ambassade te Brussel, Cecil de Sausmarez, die hij reeds in België had gekend en die hem voorstelt de leiding te nemen over de uitzendingen van de B.B.C. die voor België bestemd zijn. Onder de archivalia bevindt zich een niet gesigneerd, niet gedateerd stuk (doc. 2.4.2.) "Plan de propagande pour la Belgique", dat vrijwel zeker van de hand van Victor de Laveleye is²². Duidelijk wordt in deze nota gesteld: "Notre propagande doit être très exacte, très véridique, citer des faits indiscutables, avec des précisions impressionnantes. Elle doit s'imposer aux auditeurs en gagnant leur confiance par son évidente bonne foi", een thema dat hij in zijn eerste uitzending (28 september 1940) herhaalt: "Tout ce que nous vous dirons, vous le constaterez vous-mêmes à l'expérience sera strictement vrai. Les faits réels, les chiffres exacts, la vérité en toutes choses, voilà notre règle. Nous aurions honte d'abuser de ces minutes périlleuses pour vous en nous livrant à cette sale besogne qui s'appelle le bourrage de crânes"²³.

²⁰ Zie doc. 2.1.21.; ook gepubliceerd in H. Balthazar en J. Gotovitch, *op. cit.* p. 51-56.

²¹ Tijdens een onderhoud op 28 november 1940 Spaak-Aveling m.b.t. de mogelijke uitbreiding van de Belgische regering verklaarde Spaak: "Il n'y a que deux représentants possibles du Parti Libéral que l'on puisse considérer comme candidats valables aux postes de Cabinet, ce sont M. de Laveleye et M. Hoste, mais aucun des deux ne possède des droits ni des qualifications éminentes. De plus, aucun libéral ne serait d'accord d'entrer au gouvernement à moins que M. Jaspar ne soit prêt à offrir sa démission". C.H. du C.R.I.S.P., nr 526-527 (18 juni 1971). Archives Britanniques concernant l'histoire de Belgique en 1940, p. 40.

²² Deze nota is vermoedelijk opgesteld op het moment dat Pierlot en Spaak nog niet in Londen gearriveerd waren. Een van de in acht te nemen stelregels luidt: "Ne jamais parler du Cabinet Pierlot dont la situation est équivoque et qui a perdu en Belgique tout crédit".

²³ Ici Radio Belgique, p. 1.

Aan die stelregel heeft Victor de Laveleye zich gehouden, ook in de duisterste dagen van de oorlog, toen de berichten alles behalve gunstig waren voor de Engelsen en hun geallieerden.

Radio Belgique was een uitsluitend Engelse onderneming, die totaal onafhankelijk was van de Belgische regering. Volgens het herhaalde getuigenis van Victor de Laveleye hebben de Engelsen hem echter een zeer grote vrijheid gelaten en zou hij ook van de kant van de Belgische regering geen moeilijkheden hebben ondervonden. Dit laatste blijkt toch niet helemaal juist. Onder de schaarse documenten in het archief die betrekking hebben op Radio Belgique bevindt zich een brief van Spaak (doc. 2.4.5. van 21.6.1943) waarin deze aan Victor de Laveleye schrijft: "... je crois de mon devoir de te signaler que, dans les dernières lettres reçues de Bruxelles, j'ai lu des critiques extrêmement violentes sur ton action. Des personnes qui sont incontestablement de bons patriotes... estiment que par tes discours tu crées aux Belges en pays occupé des ennuis très graves et je ne peux te cacher que la façon dont ils s'expriment à ton égard est extrêmement sévère". Er volgt per kerende post een vrij bitsig antwoord van Victor de Laveleye ("a very nice retort" noteert de Sausmarez - "What a bloody letter" schrijft Terry Harmans over de brief van Spaak). Het incident blijft zonder verdere gevolgen. Na de oorlog zou Spaak over de activiteit van Victor de Laveleye bij Radio Belgique schrijven: "Ceux qui vécurent au pays durant l'occupation m'ont dit quel réconfort, quel courage leur donnait cette voix de chez nous qui, chaque soir, pour eux, commentait les nouvelles, exaltait leur patriotisme, leur disait, même aux jours les plus sombres, les raisons d'espérer et caractérisait si noblement ce que serait notre victoire.

Ce que ces auditeurs ignoraient, c'est la somme d'efforts, sans relâche et sans repos, qu'impliquaient ces émissions et le courage physique qu'il lui fallait, les jours de grand bombardement, pour occuper son poste dans l'immeuble de la B.B.C., objectif de choix pour les bombardiers allemands.

Pas une fois ne se relâcha son ardeur au travail, la fermeté de son âme et le contrôle de ses nerfs.

Tous ceux qui l'ont connu alors, pendant cette grande période de sa vie, garderont de lui un inoubliable souvenir: celui d'un homme se donnant tout entier à une tâche noble, difficile, dangereuse, et l'accomplissant avec une bonne humeur et une constance tranquille"²⁴.

²⁴ Ibid, Préface de P.H. Spaak, p. III-IV.

Zijn uitzendingen werden niet alleen in België beluisterd; dit blijkt o.m. uit verschillende brieven die hij na de oorlog uit Frankrijk ontving. Internationaal is Victor de Laveleye ook bekend als de uitvinder van het V-teken, dat tijdens W.O. II een belangrijke propagandistische rol heeft gespeeld.

Ondanks het feit dat het werk voor de B.B.C. hem praktisch geheel opslokte, verloor hij zijn belangstelling niet voor wat zich in het Londense politieke wereldje van uitgeweken Belgische politici afspeelde, en dat niet altijd zeer verkwikkend was. Hij is een van de trouwste bezoekers aan de vergaderingen van het Belgisch Parlementair Bureau²⁵ en hij heeft ook deelgenomen aan de besprekingen van de Commissie voor de Studie van de Na-oorlogse Problemen, waar hij o.m. verslaggever was over het vraagstuk van de kieswet.²⁶ Hij was lid van de Consultatieve Raad.

Alhoewel er te Londen geen gestructureerde liberale organisatie heeft bestaan²⁷ die vergelijkbaar zou zijn met die van de socialisten, toch hebben, vooral nadat Julius Hoste in 1942 staatssecretaris voor Onderwijs is geworden, af en toe vergaderingen van liberalen plaats waar ook Victor de Laveleye aan deelneemt. Een van de gespreksthema's op die vergaderingen was de ondervertegenwoordiging van de liberalen in de regering Pierlot. Op 30 augustus 1942 wordt besloten "dat de hh. Gillon en de Laveleye den eersten minister gaan bezoeken met de volgende opdracht: aan den h. Jaspar dient gevraagd of hij in de regering wil komen; men neemt aan dat de h. Delfosse opnieuw in de regering wordt opgenomen, maar daarbij moet het blijven"²⁸. Zoals bekend had Pierlot hier geen oren naar. Op 16 september 1943 wordt, naar aanleiding van de benoeming van de socialist Bondas tot onderstaatssecretaris voor Arbeid, een vergadering belegd over het probleem van de liberale

²⁵ Zie: H. Balthazar en J. Gotovitch, op. cit., p. 77, Aanwezigheidstafel.

²⁶ Zie doc. 2.3.1. en 2.3.2.

²⁷ Liberaal Archief, Oorlogsdagboek J. Hoste op datum 13 augustus 1943: "Op een bijeenkomst met de hh. Gillon, de Laveleye en Kronacker wordt bepaald dat de liberalen geen politieke vereeniging in oorlogstijd zullen oprichten, maar dat er vriendenbijeenkomsten zullen plaatshebben". Dergelijke bijeenkomsten hadden reeds voordien plaats gehad: ibid., op datum 11 mei 1942, 30 aug. 42, 18 sept. 42, 19 okt. 42, 23 nov. 42, 9 dec. 42, 14 jan. 43, 4 febr. 43, 4 maart 43, 16 april 43.

²⁸ Liberaal Archief, Oorlogsdagboek J. Hoste, 30 aug. 1942.

vertegenwoordiging in de regering. Victor de Laveleye pleit ervoor dat de liberalen het departement Buitenlandse Zaken zouden opeisen²⁹.

Van dit alles komt niets terecht, en, ook na de aankomst van De Schrijver en Balthazar te Londen, blijft Pierlot weigeren liberalen in de regering op te nemen.

In 1943 wordt te Londen een "Front Belge de Libération" opgericht. In de archivalia bevindt zich, in handschrift van Victor de Laveleye, een "Projet de Statuts" (doc. 2.5.26), waarin het doel van deze vereniging als volgt wordt omschreven: aan de Belgen die in Engeland verblijven de gelegenheid geven "de se réunir et de se concerter en vue de contribuer, par tous les moyens possibles, à la libération de la Belgique et à la restauration des libertés publiques". Op 28 juni 1943 deelt Pierlot (doc. 2.5.27) aan de Belgische militairen mede dat het hun verboden is deel te nemen aan vergaderingen die door dit Front worden belegd. Over eventuele activiteiten van dit Front vonden wij in het archief van Victor de Laveleye geen verdere informatie. De documenten uit 1943-44 zijn trouwens zeer schaars in het archief.

Op 16 september 1944 sprak hij voor het laatste keer voor de B.B.C.³⁰

Bij de omvorming van de regering Pierlot, na haar terugkeer naar België, werd Victor de Laveleye minister van Openbaar Onderwijs. Ook nu weer zou zijn ambtsperiode (27 september 1944 tot 7 februari 1945) van te korte duur zijn om zijn stempel te kunnen drukken op het beleid. Hij was toen trouwens reeds duidelijk getekend door de ziekte die zich reeds te Londen had geopenbaard. Het verlies van zijn zoon, die dienst had genomen bij de R.A.F. en die in maart 1945 omkwam tijdens een bombardement op Dessau, zou hem definitief knakken. Hij nam nog wel deel aan de Conferentie van San Francisco (doc. 3.3.), waar hij zich hardnekkig maar tevergeefs verzette tegen de invoering van het vetorecht van de grote mogendheden. In april 1945 zou hij hierover nog een voordracht houden in het Kursaal van Oostende. Kort daarop werd hij door ziekte neergeveld. Hij overleed op 16 december 1945.

²⁹ Ibid., op datum 16 sept. 1943.

³⁰ Ici Radio Belgique, p. 385.